

UOT: 332.02, 504.05, 504.06

ISO STANDARTLARININ YAŞIL TRANSFORMASIYADA ROLU

Qalib Qabil oğlu Şərifov, i.ü.f.d.

*“Aqrar Tədərük və Təchizat” ASC-nin
Keyfiyyətin idarəedilməsi şöbəsinin müdiri,
ISO standartları üzrə ekspert
e-mail: galib.sharifov@att.gov.az*

Xülasə

Qlobal istiləşmə və onun təsirləri artdıqca bir sıra beynəlxalq qurumlar, o cümlədən Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatı (ISO) tərəfindən bu təsirləri minimum səviyyəyə endirmək üçün bir sıra standart, spesifikasiya və rəhbəredici göstərişlər işlənilib hazırlanmışdır. Bu sənədlər şərti olaraq “yaşıl” adlandırılaraq bildiyimiz ISO 14000 və ISO 14060 seriyalı 29 standartdan ibarətdir. Təqdim edilən məqalədə onlardan yalnız müəssisə və təşkilatlarda ətraf mühitin mühafizəsi, istixana qazlarının emissiyalarının (İQE) inventarlaşdırılması, məhsulun karbon izinin hesablanması və müvafiq tədbirlərin layihələndirilməsi məsələlərinə birbaşa aidiyyəti olan standartlara diqqət ayrılmışdır. Həmin standartların qlobal istiləşmə və onun təsirləri ilə mübarizədə yeri və əhəmiyyəti araşdırılmış, karbon bazarlarının formalaşdırılması dövründə aqrar sahənin üzvləşdiyi çağırışlara qarşı cavab tədbirləri barədə tövsiyələr verilmişdir.

***Açar sözlər:** ətraf mühitin mühafizəsi, qlobal istiləşmə, istixana qazlarının emissiyası, karbon izi, mitiqasiya, adaptasiya, ekoloji mədəniyyət, ISO standartları.*

Giriş

Bu gün Yer kürəsinin qarşılaşdığı ən ciddi problemlərdən biri iqlim dəyişikliyi və onun bəşəriyyət üçün yaratdığı iqtisadi və sosial problemlərdir. İqlim dəyişikliyi həm insanlardan qaynaqlanan emissiyanın səbəb olduğu istixana qazlarının hərəkətə gətirdiyi qlobal istiləşməni, həm də bunun nəticəsində hava modellərində özünü göstərən böyük ölçülü dəyişiklikləri əhatə edir.

Qlobal istiləşmə və iqlim dəyişikliyi ilə bağlı həyəcan təbili çalan alimlər bunun bir sıra fəlakətlərə səbəb olacağını və vaxtında tədbir görülməzsə, planetin flora və faunasının bu fəlakətlə üz-üzə qalacağını bildirirlər. Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, XXI əsrin sonuna kimi dünya okeanlarının səviyyəsi 3,5 metr yüksələ bilər. Bu, planet əhalisinin 20 faizindən çoxunun yaşadığı sahil şəhərlərinə ciddi təsir göstərəcəkdir.

İqlim dəyişmələri ilə bağlı problemin kökündə Yer kürəsinin CO₂ və digər istilik effekti yaradan qazların (metan, azot oksidləri, freonlar və troposfer ozonu) “udması” potensialı durur. Son 200 ildə,

xüsusilə 1950-ci ildən hazırki dövrə qədər davam edən insan fəaliyyəti istilik effekti yaradan qazların konsentrasiyasının artmasına gətirib çıxarıb. Qlobal istiləşmənin səviyyəsi insan fəaliyyətləri nəticəsində sənayenin inkişaf dövründən əvvəlki göstəriciyə nisbətə təxminən 0,8°C ilə 1,2°C arasında dəyişir. İstiləşmə hazırki templərlə artmağa davam edərsə, 2030-2052-ci illər arasında 1,5°C-yə çata bilər [1]. Bu baxımdan, Bakıda keçirilən COP29 tədbirinin məqsədi üzv ölkələri və iştirakçı dövlətləri iqlim dəyişikliyinə yaratdığı qlobal istiləşməni 1,5°C-dən aşağıda saxlamaq kimi ümumi hədəf ətrafında birləşdirməyə yönəlmişdir [2].

Temperaturun yüksəlməsi ekstremal iqlim hadisələrinə, şiddətli isti havaların olmasına, bununla əlaqədar olaraq buzlaqların əriməsinə, okean və dənizlərin səviyyəsinin qalxmasına və dağıdıcı tufanların, qasırğaların baş verməsinə səbəb olacaqdır. Lakin bəşəriyyət göstərilən problemlərə reaksiya baxımından aciz seyrçi rolundan ayrılaraq tədricən daha aktiv tədbirlər mərhələsinə keçməkdədir. Son illərdə qlobal istiləşmə ilə mübarizədə üsul və fəaliyyətləri şərti olaraq iki qrupa bölmək olar:

1. *İqlim dəyişikliyinə təsirlərinə uyğunlaşma (adaptasiya)*. Adaptasiya dedikdə, iqlim dəyişikliyinə uğurla uyğunlaşmaq üçün edilməli olan sosial və digər dəyişikliklər nəzərdə tutulur. Adaptasiya kənd təsərrüfatında və şəhərsəlmədə dəyişikliklərin həyata keçirilməsindən, fəlakətlər zamanı daha yaxşı idarəçiliyin təşkili və daha dayanıqlı məhsulların inkişafı vasitəsilə faktiki və ya gözlənilən iqlimə uyğunlaşmaqdan ibarətdir.

2. *İqlim dəyişikliyinə təsirlərinin yumşaldılması (mitiqasiya)*. Mitiqasiya dedikdə, istixana qazı emissiyalarının azaldılması və atmosferdən çıxarılması nəzərdə tutulur. Mitiqasiya külək və günəş kimi az karbonlu enerji mənbələrinin inkişafına və effektiv şəkildə istifadəsinə, kömürdən istifadənin tədricən dayandırılmasına, enerjinin səmərəliliyinin artırılmasına, meşələrin bərpası və qorunmasına yönəlik tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Bu baxımdan ISO-nun ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı “yaşıl” standartların tətbiqi xüsusi məna kəsb edir.

Bunlar qlobal ekoloji böhran şəraitində iqtisadiyyat, cəmiyyət və ətraf mühit arasında zəruri balansın saxlanması, davamlı inkişafın formalaşdırılması hesabına ola bilər. Bu kontekstdə orta perspektivdə ISO-nun “yaşıl” standartlarından effektiv alət kimi istifadə edilməsi Davamlı İnkişaf Məqsədlərinin reallaşdırılması üzrə qlobal, regional və milli səylərin üst-üstə düşməsinə və əlaqələndirilməsinə güclü zəmin yarada bilər [3].

Tədqiqatın metodları

Məqalə hazırlanarkən tədqiqat metodlarından aidiyyəti ədəbiyyatın və məlumat mənbələrinin təhlili və ümumiləşdirmələr aparılmasına üstünlük verilmişdir. Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatının və Avropa İttifaqının mövzu ilə bağlı standart və normativ sənədlərinə müraciət edilmişdir. Onların məzmunu, qarşılıqlı əlaqələri və təsirləri araşdırılmış, təhlil edilmişdir.

ISO-nun “Yaşıl” standartları

Hazırda həm beynəlxalq, həm də ayrı-ayrı ölkələr səviyyəsində ətraf mühit komponentlərinin mühafizəsi, mövcud ekoloji problemlərin həlli ilə bağlı mütərəqqi texnologiya və metodlar, eləcə də ətraf mühitə arzuolunmaz təsirlərin qarşısının alınması və ya azaldılması, arzuolunan ətraf mühit təsirlərinin artırılmasına yönəlik yanaşmalar tətbiq edilir.

Bu mənada ISO 14000 və ISO 14060 seriyalı standartların tətbiqi İQE azalmasına, enerjiyə, resurslara qənaət edilməsinə, qanunvericiliyin tələblərinin sistemli şəkildə yerinə yetirilməsinə, təşkilatın maraqlı tərəflər qarşısında etibarının artmasına, onun özü və maraqlı tərəflər üçün dəyər kəsb edən ətraf mühiti idarəetmə sisteminin nəzərdə tutulan nəticələrə nail olmasına, bütövlükdə “yaşıl” gündəliyin inamlı şəkildə yayılmasına hesablanmışdır.

ISO 14000 seriyalı standartlar

ISO 14000 seriyasının mərkəzi standartı **ISO 14001** - Ətraf mühiti idarəetmə sistemləri – Tələblər və tətbiq üzrə rəhbərlik [4] adlı standart hesab olunur. Bu standart Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatının 207 sayılı Texniki Komitəsi tərəfindən hazırlanıb. Yaranma tarixinə görə ISO 9001 standartından (1987-ci il) sonra ikinci (1996-cı il) olan ISO 14001 eyni zamanda dünyada tətbiq edilən ən populyar idarəetmə standartları sırasında alınan sertifikatların sayına görə fəxri 2-ci yerdə möhkəm mövqə tutmaqdadır (*Cədvəl 1*).

Cədvəl 1. 31.12.2023-cü il tarixinə ISO sertifikatları statistikasısı

S.s.	Standartın		Sertifikat sayı
	nömrəsi	adı	
1.	ISO 9001:2015	Keyfiyyəti idarəetmə sistemləri - Tələblər	837 052
2.	ISO 14001:2015	Ətraf mühiti idarəetmə sistemləri - Tələblər	300 410
3.	ISO 45001:2018	Peşə sağlamlığı və təhlükəsizliyini idarəetmə sistemləri - Tələblər	185 166
4.	ISO IEC 27001:2013	İnformasiya təhlükəsizliyinin idarə edilməsi sistemləri - Tələblər	47 291
5.	ISO 22000:2018	Qida təhlükəsizliyi idarəetmə sistemləri	30 011
6.	ISO 13485:2016	Tibbi cihazlar - Keyfiyyət idarəetmə sistemləri	32 963
7.	ISO 50001:2018	Enerji idarəetmə sistemləri. Tələblərlə birlikdə istifadə üzrə rəhbərlik	24 924
8.	ISO 20000-1:2018	İnformasiya texnologiyaları - Xidmətin idarə edilməsi	3 670
9.	ISO 37001:2016	Korrupsiyaya qarşı idarəetmə sistemləri	7 894
10	ISO 22301:2019	Təhlükəsizlik və davamlılıq - Biznesin davamlılığının idarəetmə sistemləri - Tələblər	3 524

Mənbə: müəllif tərəfindən <https://www.iso.org/> saytının statistik məlumatları əsasında hazırlanmışdır.

Göstərilən tarixə ölkəmiz üzrə ISO 14001 sertifikatı sahiblərinin sayı 138-ə çatmışdır [5]. Bu sıradə 2019-cu ildə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Aparatında qurulmuş İnteqrir idarəetmə sistemi çərçivəsində ISO 14001:2014 standartının tələblərinin uğurla tətbiqi təcrübəsini də nümunə kimi göstərmək olar [6].

ISO 14001 standartı təşkilatların resurslardan effektiv istifadə edilməsi və tullantıların azaldılması hesabına özlərinin ətraf mühit performansını artırmasına, eyni zamanda rəqabət üstünlükləri əldə etməsinə və maraqlı tərəflərin inam və etibarını qazanmasına kömək edir. Standartın əsas ideyası ekoloji normativ-hüquqi tələblərə uyğunluğun təmin edilməsi və davamlı yaxşılaşdırmanın həyata keçirilməsindən ibarətdir. ISO 14001 təşkilatın özü və maraqlı tərəflər üçün dəyər kəsb edən

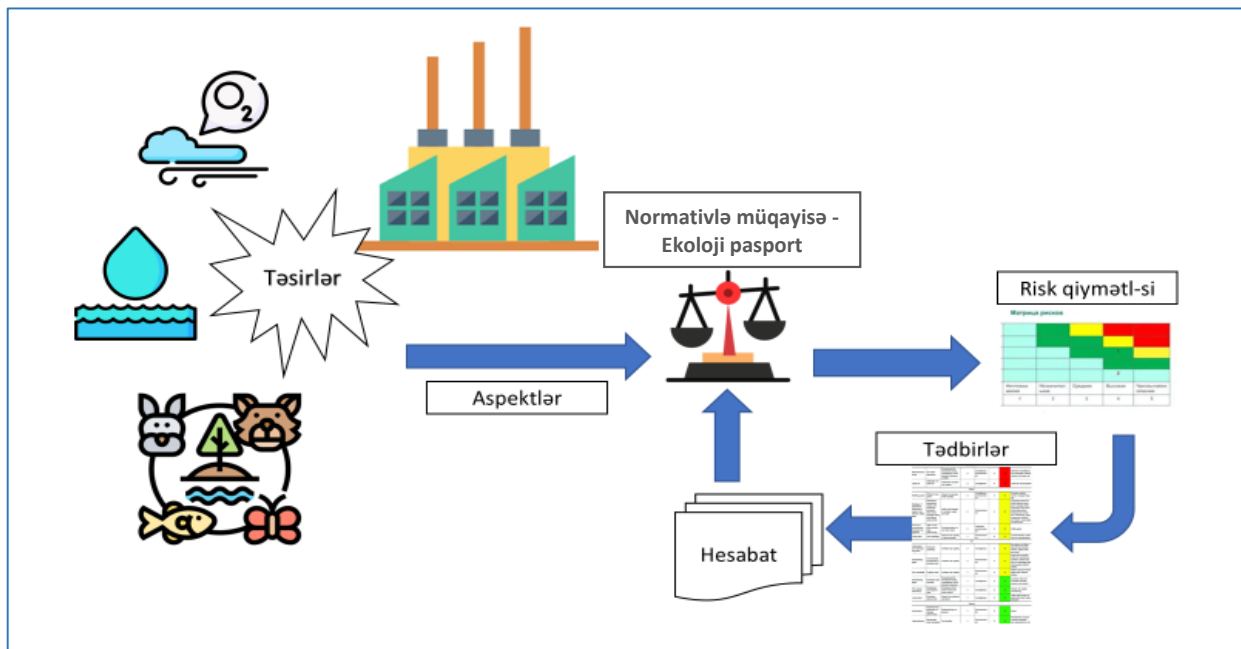
ətraf mühiti idarəetmə sisteminin nəzərdə tutulan nəticələrə nail olmasına imkan yaradır. Bu standart ISO-nun idarəetmə sistemi standartları üzrə tələblərinə uyğundur.

ISO 14001 standartının əsas tələbləri aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

- təşkilatın konteksti;
- ətraf mühit üzrə siyasətin işlənməsi, tətbiqi və işlək vəziyyətdə saxlanması (o cümlədən təşkilatın ətraf mühitə mənfi təsirin qarşısını almaq üzrə öhdəliyi);
- risk və imkanların müəyyən edilməsi üzrə fəaliyyətlər;
- ətraf mühit aspektlərinin müəyyən edilməsi;
- ətraf mühit üzrə məqsədlər və onlara nail olmanın planlaşdırılması;
- qanunvericiliyin tələblərinə və digər tələblərə uyğunluğun təmin edilməsi;
- fəaliyyət, onun planlaşdırılması və idarəedilməsi;
- müvafiq təhsil, təlim və təcrübəyə əsaslanmaqla səriştəliliyin təmin edilməsi;
- fəvqəladə vəziyyətə hazırlıq və cavab tədbirləri;
- performans qiymətləndirilməsi;
- rəhbərlik tərəfindən təhlilin aparılması;
- yaxşılaşdırma üzrə zəruri fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi.

ISO 14001 standartında ətraf mühitin mühafizəsi üzrə təşkilatın öhdəlikləri ilə bağlı məsələlərə toxunulur və həmin öhdəliklərə aid bir-biri ilə əlaqəli tələblər müəyyən edilir (*Şəkil 1*).

Şəkil 1. ISO 14001 standartının əhatə dairəsi

Mənbə: müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Bu sırada 2024-cü ilin oktyabr ayında Azərbaycan Standartlaşdırma İnstitutu tərəfindən AZS 962:2024 “Yaşıl biznesin idarəedilməsi sistemləri” yeni dövlət standartının qəbul edilməsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır [7]. Yeni dövlət standartının tətbiqi müəssisə və təşkilatlarda yaşıl biznes modelinə keçidi asanlaşdıracaq, onların global bazarda daha rəqabətqabiliyyətli olmasına geniş

imkanlar yaradacaq. Yeni dövlət standartı özündə müəssisə və təşkilatların ətraf mühitə mənfi təsirlərini minimuma endirmək, resurslardan səmərəli istifadə etmək və ekoloji məsuliyyət xüsusiyyətlərini ehtiva edir. Bundan əlavə, müvafiq standart təşkilatların idarəetmə sistemlərində yaşıl maliyyə idarəetməsi, dayanıqlı təchizat zənciri, ekoloji dayanıqlılıq və ekoloji innovasiyalar kimi əsas prinsiplərin tətbiqini stimullaşdıracaq.

ISO 14060 seriyalı standartlar

ISO 14060 seriyasına aid olan əsas standartlar aşağıdakılardır:

ISO 14064 -1:2024 İstixana qazları – Hissə 1: İstixana qazı emissiyaları və onların udulması üzrə miqdar analizinin müəyyən edilməsi və hesabat verilməsi üçün təşkilat səviyyəsində spesifikasiya və rəhbərlik [8].

Bu standartda təşkilat səviyyəsində istixana qazlarının inventarlaşdırılması və idarə edilməsi, bununla bağlı hesabatın verilməsi üçün prinsip və tələblər detallı şəkildə təsvir edilir.

Qeyd olunan standart İQE-nin sərhədlərinin müəyyən edilməsi və onların udulması, istixana qazları ilə bağlı təşkilatın konkret fəaliyyətinə və yaxşılaşdırma tədbirlərinə dair tələblər irəli sürür. Standart, həmçinin keyfiyyəti idarəetmə, hesabat, daxili audit və verifikasiya fəaliyyətləri üzrə təşkilatın öhdəlikləri ilə bağlı spesifikasiya (texniki tələblər) və rəhbəredici göstərişləri ehtiva edir.

ISO 14064 -2:2024 İstixana qazları – Hissə 2: İstixana qazı emissiyaları və onların udulmasının miqdar analizinin müəyyən edilməsi, monitorinqin aparılması və hesabatın verilməsi üçün layihə səviyyəsində spesifikasiya və rəhbərlik [9].

Bu standartda əsas diqqət istixana qazları ilə bağlı layihələrə və ya İQE-nin azaldılması üzrə nəzərdə tutulmuş layihə fəaliyyətlərinə yönəldilir. ISO 14064-2 layihənin əsas ssenarilərinin müəyyənləşdirilməsi və monitorinqi, qiymətləndirilməsi və bu əsas ssenarilərə uyğun olaraq layihənin effektivliyi ilə bağlı hesabatın verilməsi üçün prinsip və şərtləri və İQE ilə bağlı layihələrin verifikasiyası və validasiyası üçün çərçivəni təmin edir.

ISO 14064 -3:2024 İstixana qazları – Hissə 3: İstixana qazları haqqında bəyanatların verifikasiya və validasiyası üzrə spesifikasiya və rəhbərlik [10].

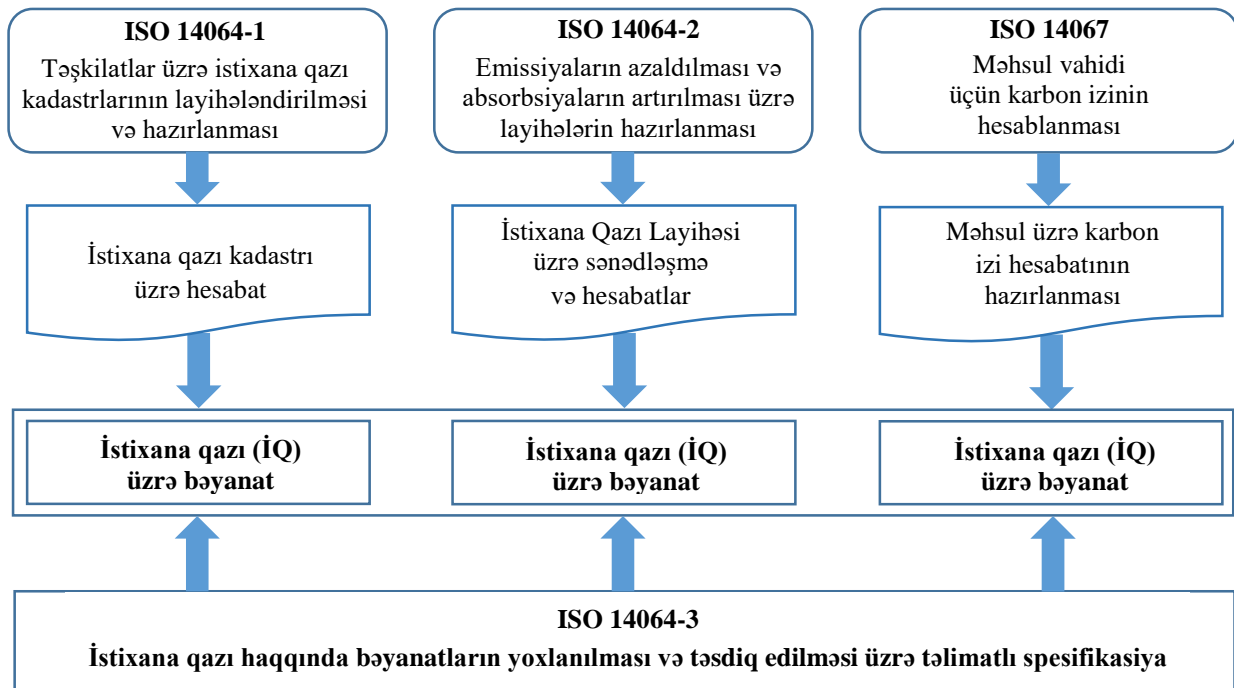
Bu standart İQE-nin yoxlanılması və istixana qazı ilə bağlı layihələrin verifikasiyası və ya validasiyası üçün prinsiplər və tələblər haqqında ətraflı məlumat verir. ISO 14064 - 3-də İstixana qazı emissiyalarının verifikasiya və validasiyasının planlaşdırılması, qiymətləndirilməsi kimi komponentləri, təşkilatın və ya layihənin qazlar haqqında bəyanatlarının qiymətləndirilməsi, istixana qazlarının verifikasiya və validasiyası prosesi təsvir edilir. ISO 14064-3 təşkilatlar və ya müstəqil istifadəçilər tərəfindən istixana qazları ilə bağlı bəyanatları yoxlamaq və ya təsdiqləmək üçün istifadə edilə bilər.

ISO 14067:2018 İstixana qazları – Məhsulların karbon izi - Kəmiyyət üçün tələblər və rəhbəredici göstərişlər [11].

Bu standart məhsulun həyat dövrünün qiymətləndirilməsi üçün mövcud beynəlxalq standartlara uyğun olaraq onun karbon izinin miqdarının müəyyən edilməsi və bununla bağlı hesabatın verilməsi üçün prinsipləri, tələbləri və tövsiyələri müəyyən edir.

Bu standartda hər hansı sosial və ya iqtisadi aspektlər və ya təsirlər, yaxud məhsulun bütün həyat dövrü ərzində potensial olaraq yaranan digər ətraf mühit aspektləri və bununla bağlı təsirlər nəzərdən keçirilmir. *Şəkil 2*-də ISO 14060 seriyalı standartlar arasında qarşılıqlı əlaqə göstərilib.

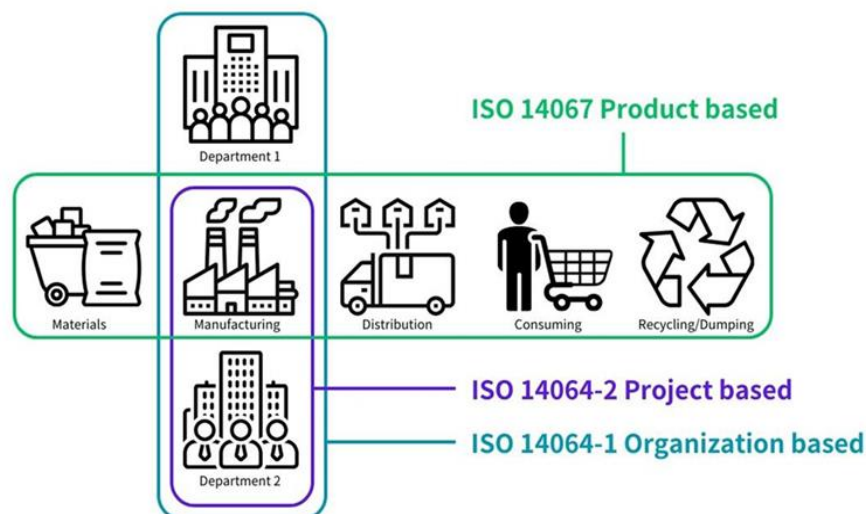
Şəkil 2. ISO 14060 seriyalı standartlar arasında qarşılıqlı əlaqə

Mənbə: ISO 14064-1 standartı Şəkil 1-dəki sxem əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

ISO 14060 seriyalı standartlar aşağı karbonlu iqtisadiyyata əsaslanan və təşkilatların xeyrinə davamlı inkişafı dəstəkləmək üçün bütün təşkilatlara, layihə təşəbbüskarlarına və maraqlı tərəflərə kömək edir. Karbon izi enerji istehlakı, nəqliyyat, məhsul istehsalı və digər insan fəaliyyəti nəticəsində birbaşa və ya dolaylı yolla əmələ gələn istixana qazları, xüsusilə karbon dioksid (CO₂) emissiyalarının ölçüsüdür. O, şirkətin iqlim dəyişikliyinə töhfəsini əks etdirir və CO₂ ekvivalentində hesablanır. Karbon dioksid emissiyalarının azaldılması ətraf mühitə təsirləri azaltmaq və iqlim dəyişikliyini yavaşlatmaq üçün əsas məqsəddir. Aşağıdakı şəkildə ISO 14067 və İQE ilə bağlı sair standartların əlaqə sxemi verilir:

Şəkil 3. ISO 14067 və İQE standartları arasında əlaqə sxemi

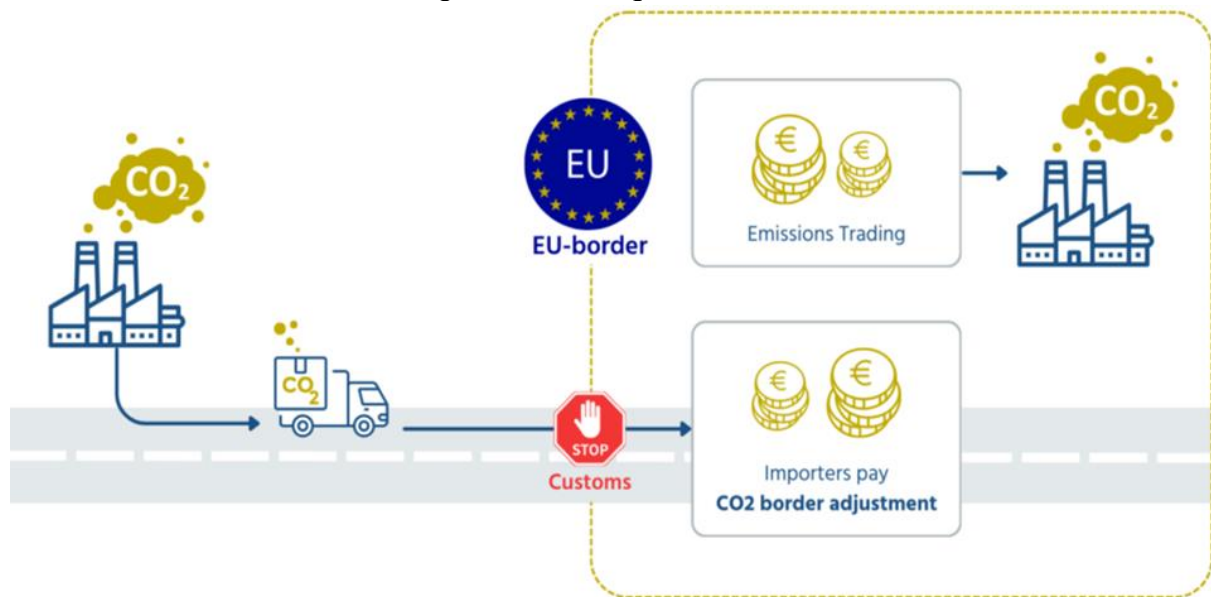
Mənbə: A Guide for Company Decision Makers: Choosing Between ISO 14064 and ISO 14067 [12].

Transsərhəd Karbon Tənzimləmə Mexanizmi

Karbon izi məhsulun həyat dövrünün bütün mərhələlərini nəzərə almaqla, istehsal olunan məhsul vahidi üzrə xüsusi istixana qazı emissiyalarını əks etdirir. Məhsulun karbon izi yaxın gələcəkdə xarici bazarlara çıxarılan məhsulların əsas göstəricilərindən birinə çevriləcəkdir. Bu baxımdan Avropa Komissiyası tərəfindən 14 iyul 2021-ci ildə qəbul olunmuş “Fit for 55” [13] hərtərəfli iqlim paketinin bir hissəsi olaraq “Carbon Border Adjustment Mechanism” (CBAM) [14] və ya Transsərhəd Karbon Tənzimləmə Mexanizmini xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır. CBAM Avropa İttifaqı ölkələri karbon tənzimlənməsi zəif olan ölkələrdən karbon tutumlu məhsullar aldıqda baş verən “Karbon sızması”nı iqtisadi cəhətdən kompensasiya etməklə iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə və istixana qazı emissiyalarını azaltmaq üçün hazırlanmış mexanizmdir (*bax Şəkil 4*).

Bu mexanizm üçüncü ölkələrdən Aİ-yə mal idxal edən bütün şirkətlərə şamil edilir. Şirkətlər 1 oktyabr 2023-cü il tarixindən keçid mərhələsi çərçivəsində Aİ-yə mal idxal edərkən artıq müəyyən öhdəlikləri yerinə yetirməkdədir.

Şəkil 4. Karbon sızmasının qarşısını almaq üçün Aİ sərhəd tənzimləmə sistemi

Mənbə: The EU Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM): What you should know now [14].

CO₂ həddi müəyyən mal qruplarının və aşağı axın məhsullarının bütün idxalçıları malların istehsalı zamanı buraxılan emissiyaların kompensasiyası kimi CBAM sertifikatları almağa məcbur edir. Bu mexanizm bütün idxalçılara (o cümlədən fiziki şəxslərə), malların idxal tezliyindən asılı olmayaraq dəyəri 150 avrodan çox olan idxal əməliyyatlarına şamil olunur.

Bir tərəfdən, CO₂ limitlərinin tənzimlənməsinin tətbiqi kənar şirkətlərin öz istehsallarının CO₂ emissiyalarının Aİ ərazisinə sızmasının qarşısını alınmasına və eyni zamanda üçüncü ölkələrdə ekoloji cəhətdən daha təmiz istehsal üsullarının təşviq edilməsinə xidmət etmiş olur.

CBAM ilkin olaraq istehsalı karbon tutumlu və karbon sızması riski yüksək olan müəyyən sənaye məhsullarının - sement, dəmir və polad, alüminium, gübrələr, elektrik enerjisi və hidrogenin idxalına tətbiq ediləcəkdir. Bu siyahı mərhələlərlə genişlənəcək və 2030-cu ilədək kənd təsərrüfatı məhsullarını da əhatə edəcək. Bu baxımdan ölkəmizin aqrar sektoru tərəfindən hal-hazırda istehsal,

emal və ixrac edilən məhsullar üzrə karbon izinin müəyyən edilməsi işlərinin başlanması zərurətə çevrilir. Bakıda keçirilən COP29-da Paris Sazişinin beynəlxalq karbon bazarları açılması ilə bağlı 6-cı maddəsinin tam icrasına nail olunması[15] məsələlərinin daha sürətli həllinə təkan verir.

Bununla bağlı ilk olaraq KTN üzrə istiləşmə təsirləri ilə mübarizə komissiyasının (İTMK) yaradılması məqsədmüvafiq olardı. Nazirliyin müxtəlif qurumlarında çalışan aidiyyəti mütəxəssislər İTMK-nın tərkibində təmsil oluna bilər. Zəruri hallarda nazirlikdə çalışmayan, lakin aidiyyəti problemlərlə məşğul olan kənar ekspertlər də daxil edilə bilər. Komissiyanın əsas fəaliyyət istiqamətləri kimi ilk növbədə aşağıdakıları göstərmək olar:

- a) Nazirlik tərəfindən iqlim təsirləri ilə mübarizə konsepsiyasının işlənilib hazırlanması;
- b) İqlim təsirləri ilə mübarizə konsepsiyasının tətbiqinə nəzarət;
- c) İqlim təsirləri ilə mübarizə konsepsiyasının icrası haqqında Nazirliyin rəhbərliyinə hesabat vermək.

İTMK adekvat resurslarla təmin edilməli və təyin olunan şəxslər müvafiq sərəfətə, status və səlahiyyətlərə malik olmalıdırlar.

Hər hansı məsələyə və ya problemə ən yüksək səviyyədə baxılması zərurəti yarandıqda, İTMK-nın Nazirliyin rəhbərliyinə birbaşa çıxışı olmalıdır.

Nəticə

Araşdırma nəticəsində müəyyənləşdirilmişdir ki, qlobal istiləşmənin təsirləri ilə mübarizə baxımından ISO-nun “yaşıl” standartlarının müəssisə və təşkilatlar səviyyəsində tətbiqi vacibdir.

Qeyd olunanlara uyğun olaraq aşağıdakıların nəzərə alınması məqsəduyğun hesab edilir:

- Qlobal istiləşmə ilə mübarizə ilk növbədə müəssisə və təşkilatlar səviyyəsində ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərinin həyata keçirilməsindən başlamalıdır və bu baxımdan ISO 14001:2015 “Ətraf mühiti idarəetmə sistemləri” standartının tələblərinin tətbiqi prioritet sayılır;
- ISO 14001:2015 standartının tələblərinin tətbiqi karbon izinin hesablanması ilə bağlı ISO 14060 standartları seriyasına tədricən keçidi asanlaşdırır;
- Karbon bazarlarının formalaşdırılması və transsərhəd karbon sızmasının qarşısının alınması mexanizmlərinin işə düşməsi ölkəmizin aqrar sektoru tərəfindən istehsal, emal və ixrac edilən məhsullar üzrə karbon izinin müəyyən edilməsi işlərinin başlanmasını zərurətə çevirir;
- Aqrar sahədə iqlim dəyişiklikləri və qlobal istiləşmənin təsirləri ilə mübarizə fəaliyyətlərinin mərkəzləşdirilməsi məqsədilə KTN üzrə İstiləşmə Təsirləri ilə Mübarizə Komissiyasının (İTMK) yaradılması məqsədmüvafiq sayılır;
- KTN-in müxtəlif qurumlarında çalışan aidiyyəti mütəxəssislər İTMK-nın tərkibində təmsil oluna bilər. Zəruri hallarda nazirlikdə çalışmayan, lakin aidiyyəti problemlərlə məşğul olan kənar ekspertlər də daxil edilə bilər;
- Komissiyanın əsas fəaliyyət istiqamətləri kimi “Aqrar sahədə iqlim təsirləri ilə mübarizə konsepsiyasının” işlənilib hazırlanması, tətbiqinə nəzarət və icra səviyyəsi barədə müvafiq hesabatlılığın təmin edilməsini qəbul etmək olar.

Ədəbiyyat

1. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/09/IPCC-Special-Report-1.5-SPM_ru.pdf
2. İsmayılov İ. (Oktyabr 2024). “Karbon qazı emissiyaları və qlobal istiləşmənin əsas problemləri”. “Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı” Elmi-Praktik Jurnalı, №1 (45).
<https://agroecconomics.az/az/article/2073/karbon-qazi-emissiyalari-ve-qlobal-istilesmenin-es/>
3. Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri. <https://azerbaijan.un.org/az/sdgs>
4. ISO 14001:2015 Environmental management systems - Requirements with guidance for use. <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:14001:ed-3:v1:en>
5. ISO Survey of certifications to management system standards - Full results. <https://www.iso.org/committee/54998.html?t=KomURwikWDLiuB1P1c7SjLMLEAgXOA7emZHKGWyn8f3KQUTU3m287NxnPA3Dluxm&view=documents#section-isodocuments-top>
6. Şərifov Q. (Yanvar 2021). “Kənd təsərrüfatı nazirliyinin aparatının ISO 9001:2015 və ISO 14001:2015 standartlarına əsaslanan inteqrasiya edilmiş idarəetmə sisteminin qurulması təcrübəsi”, “Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı” Elmi-Praktik Jurnalı, №1 (35), səh. 74.
<https://agroecconomics.az/az/article/126/kend-teserrufati-nazirliyinin-aparatinin-iso-9001-/>
7. Ölkədə korporativ yaşıl biznesin idarəedilməsi sistemləri üzrə yeni dövlət standartı qəbul edilib. <https://azstand.gov.az/az/xeberler/olkede-korporativ-yasil-biznesin-idareedilmesi-sistemleri-uzre-yeni-dovlet-standarti-qebul-edilib>
8. ISO 14064 -1:2024 Greenhouse gases. Part 1: Specification with guidance at the organization level for quantification and reporting of greenhouse gas emissions and removals. <https://www.iso.org/standard/66453.html>
9. ISO 14064 -2:2024 Greenhouse gases. Part 2: Specification with guidance at the project level for quantification, monitoring and reporting of greenhouse gas emission reductions or removal enhancements. <https://www.iso.org/standard/66454.html>
10. ISO 14064 -3:2024 Greenhouse gases. Part 3: Specification with guidance for the verification and validation of greenhouse gas statements. <https://www.iso.org/obp/ui/es/#iso:std:iso:14065:ed-3:v1:en>
11. ISO 14067:2018 Greenhouse gases - Carbon footprint of products - Requirements and guidelines for quantification. <https://www.iso.org/standard/71206.html>
12. A Guide for Company Decision Makers: Choosing Between ISO 14064 and ISO 14067. <https://fpt-is.com/en/insights/a-guide-for-company-decision-makers-choosing-between-iso-14064-and-iso-14067/>
13. Fit for 55: Delivering on the proposals https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal/fit-55-delivering-proposals_en
14. Carbon Border Adjustment Mechanism https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en
15. COP29 tədbirində Paris Sazişinin 6-cı Maddəsi tam şəkildə razılaşdırılıb və bununla da beynəlxalq karbon bazarlarının fəaliyyətinə start verilir. <https://cop29.az/en/media-hub/news/cop29-achieves-full-operationalisation-of-article-6-of-paris-agreement-unlocks-international-carbon-markets>

*Ph.D., G.G. Sharifov
Head of the Department of Quality Management of "Agro Procurement and Supply" OJSC,
ISO standards expert*

The role of ISO standards in green transformation

Abstract

As global warming and its impacts increase, a number of international organizations including the International Organization for Standardization (ISO) have developed a number of standards, specifications, and guidelines to minimize these impacts. These documents consist of 29 standards in the ISO 14000 and 14060 series which we can conditionally call "green". The presented article focuses only on those standards that are directly related to environmental protection in enterprises and organizations, inventorying greenhouse gas emissions (GHG), calculating the carbon footprint of products, and designing appropriate measures. The place and importance of these standards in combating global warming and its impacts are examined. Moreover, recommendations are given on responses to the challenges faced by the agricultural sector during the formation of carbon markets.

Keywords: *environmental protection, global warming, greenhouse gas emissions, carbon footprint, mitigation, adaptation, environmental culture, ISO standards.*

*D.ф.э.н., Г.Г. Шарифов
Зав. отделом управления качеством ОАО "Аграрные закупки и снабжение",
эксперт по стандартам ISO*

Роль стандартов ISO в зеленой трансформации

Резюме

Поскольку глобальное потепление и его последствия усиливаются, ряд международных организаций, включая Международную организацию по стандартизации (ISO), разработали ряд стандартов, спецификаций и руководств, чтобы минимизировать эти последствия. Эти документы состоят из 29 стандартов серий ISO 14000 и 14060, которые условно можно назвать «зелеными». В представленной статье внимание уделено только стандартам, непосредственно связанным с вопросами охраны окружающей среды на предприятиях и организациях, инвентаризацией выбросов парниковых газов (ПГ), расчетом углеродного следа продукции и разработкой соответствующих мероприятий. Исследованы роль и значение этих стандартов в борьбе с глобальным потеплением и его последствиями, а также даны рекомендации по мерам реагирования на вызовы, с которыми сталкивается аграрный сектор в ходе формирования углеродных рынков.

Ключевые слова: *охрана окружающей среды, глобальное потепление, выбросы парниковых газов, углеродный след, смягчение последствий, адаптация, экологическая культура, стандарты ISO.*